

ایران و انرژی هسته‌ای مروری تاریخی

■ تاریخچه‌ی انرژی هسته‌ای در ایران و جهان

■ غلام‌رضا علی‌بابایی

■ تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۸۶، ۱۲۰۶ صفحه

ایجاد راکتور اتمی دانشگاه تهران، نقطه‌ی آغاز مهمی در زمینه‌ی فعالیت‌های هسته‌ای ایران محسوب می‌شد و در عمل در طول ساخت این راکتور که برخی از کارشناسان ایرانی نیز حضور داشتند، تحول مثبتی در زمینه‌ی ایجاد صنایع هسته‌ای در کشور صورت گرفت.

تاریخچه‌ی اجرای اقدامات مربوط به پادمان در ایران از سال ۱۳۳۷ شروع می‌شود. در این سال با تصویب اساسنامه‌ی آژانس بین‌المللی اتمی در مجلس شورای ملی، ایران به عضویت این سازمان بین‌المللی درآمد.

علاوه بر انعقاد موافقت‌نامه‌ی همکاری‌های هسته‌ای ایران و آمریکا در سال ۱۹۵۷/۱۳۳۵ و اصلاحیه‌ی آن در سال‌های ۱۹۶۴/۱۳۴۳، ۱۹۶۹/۱۳۴۷ کانادا نیز در زمره‌ی کشورهای همکاری‌کننده با ایران در زمینه‌ی فعالیت‌های هسته‌ای بود. دو کشور ایران و کانادا در سال ۱۹۷۲/۱۳۵۰ موافقت‌نامه‌ی همکاری صلح‌جویانه‌ی هسته‌ای را امضا کردند.

طی دهه‌ی ۱۹۷۰/۱۳۵۰ وضعیت ایران به‌لحاظ علوم هسته‌ای و کاربردهای آن به‌نحو قابل‌توجهی دچار تحول شد. در سال ۱۹۷۴/۱۳۵۳ سازمان انرژی اتمی ایران (AEOI) تأسیس شد و مرکز اتمی دانشگاه تهران تحت نظارت این سازمان قرار گرفت. هدف از تأسیس این نهاد منظم ساختن برنامه هسته‌ای کشور بود و مسئول آن به‌طور مستقیم توسط شاه تعیین می‌شد.

همکاری و وسیع ایران با فرانسه در زمینه‌ی علوم و تکنولوژی هسته‌ای به سال ۱۹۷۴/۱۳۵۳، هم‌زمان با تأسیس سازمان انرژی اتمی ایران، برمی‌گردد. با سفر شاه و دکتر اعتمادی به فرانسه که متعاقب انتخاب ژیسکار‌دستین در سال ۱۹۷۴ به ریاست جمهوری صورت گرفت، شالوده‌ی همکاری‌های هسته‌ای بین دو کشور ریخته شد. وزرای خارجه‌ی دو کشور در ۲۷ ژوئن ۱۹۷۴ میلادی برابر با ۶ تیر ۱۳۵۳

در طول جنگ جهانی دوم، تحقیقات دانشمندان برای تولید بحث‌هایی که از شکاف اتم‌های اورانیوم و پلوتونیوم استفاده می‌کردند، متمرکز شده بود، ولی در دهه‌ی ۱۹۵۰ اهداف صلح‌آمیز شکافت هسته‌ای، مخصوصاً کاربرد نیروگاه‌ها مورد توجه قرار گرفت.

فعالیت‌های هسته‌ای ایران از سال ۱۳۳۵ با تأسیس مرکز اتمی دانشگاه تهران و امضای موافقت‌نامه‌ی همکاری‌های هسته‌ای بین ایران و آمریکا آغاز شد. از آن زمان تاکنون، فعالیت‌های هسته‌ای در ایران با تعاملات مختلف با کشورهای دیگر همراه بوده و به علل مختلف دچار فرازونشیب‌های بسیاری شده است به‌نحوی که به‌درستی می‌توان این فعالیت‌ها را در دوره‌های مختلف تبیین و تشریح کرد.

به‌موازات موافقت‌نامه‌ی همکاری هسته‌ای بین ایران و آمریکا، انستیتو علوم هسته‌ای که تحت نظارت سازمان مرکزی پیمان (سنتو) بود از بغداد به تهران منتقل شد و دانشگاه تهران، مرکزی را تحت عنوان «مرکز اتمی دانشگاه تهران» برای آموزش و پژوهش هسته‌ای در کشور پایه‌گذاری کرد.

این موضوع سه سال بعد از طرح آیزنهاور، رئیس‌جمهور وقت آمریکا در سال ۱۹۵۳ تحت عنوان «اتم برای صلح» بود. مرکز مذکور در کنار تلاش خود برای شناساندن اتم و انرژی اتمی، نمایشگاهی تحت همین عنوان یعنی «اتم برای صلح» دایر کرد که تا حدودی برداشت مردم را نسبت به انرژی هسته‌ای، که آن را معادل ویرانی و جنگ قلمداد می‌کردند، تصحیح کند. چندی بعد، در سال ۱۹۵۹/۱۳۳۷ به پیشنهاد دانشگاه تهران، ساخت یک راکتور اتمی در دستور کار هیأت دولت قرار گرفت و تصویب شد. در همین راستا، رئیس‌جمهور آمریکا جهت تبلیغ طرح خود، یک راکتور اتمی به ایران هدیه کرد. عملیات ساختمانی راکتور دانشگاه تهران در ۱۹۶۱/۱۳۴۰ آغاز و در آبان ۱۹۶۷/۱۳۴۶ آماده‌ی کار شد.

بین‌المللی انرژی اتمی، بر آن شد که با اتکا به اسناد و مدارک موجود، پرتوی بر موضوع استفاده‌ی صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای ایران بیفکند و دیدگاه‌های بدبینانه‌ی قدرت‌های سلطه‌طلب را شفاف و افکار عمومی را نسبت به این امر، که اینک به‌صورت مسأله‌ای ملی درآمده است، آگاه سازد.

رویدادهای سال‌های گذشته، نقاط مبهم پیمان‌های بین‌المللی موجود و سازوکار اجرایی آن‌ها را نمایان کرده و نشان داده است که مهم‌ترین چالشی که امروزه انرژی هسته‌ای با آن روبه‌رو است، ایجاد شرایط مناسب برای مدیریت چرخه‌ی سوخت هسته‌ای است.

در این کتاب سعی شده تا با زبانی ساده و در عین حال علمی، تصویر درستی از تاریخچه و روند تکامل انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای در ایران و جهان؛ و نیز آثار و تبعات فاجعه‌آمیز کاربرد نظامی آن در هیروشیما و ناکازاکی داده شود. همچنین با اتکاء به اسناد معتبر تاریخی موجود در مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه و سازمان انرژی اتمی ایران، و افزودن بخش‌هایی تحت عنوان مفاهیم انرژی هسته‌ای و زندگی‌نامه‌ی رجالی که برخی از آن‌ها به‌نحوی در روند مثبت و منفی آن دست داشته‌اند، مجموعه‌ای گردآوری شد.

این کتاب به کوشش مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی، در چهار بخش شامل مقالاتی پیرامون موضوعاتی مانند: فعالیت‌های هسته‌ای ایران قبل و بعد از انقلاب و تعامل آن با کشورهای خارجی، بررسی علل رویکرد ایران به اروپا در زمینه‌ی همکاری‌های هسته‌ای، نگاهی به روابط هسته‌ای ایران و آمریکا، چگونگی شکل‌گیری نیروگاه اتمی بوشهر، تاریخچه‌ی پیدایش سلاح هسته‌ای و سیر تکاملی نظارت بر فعالیت‌های هسته‌ای صلح‌آمیز به همراه سخن‌ناشر، دیباچه، مفاهیم انرژی و به‌انضمام زندگی‌نامه‌ی رجال، نمایه، اسناد و تصاویر در ۱۱۹۹ صفحه در تابستان ۱۳۸۶ در تهران به چاپ رسید.

هجری شمسی موافقت‌نامه‌ی همکاری علمی، فنی و صنعتی برای استفاده صلح‌جویانه از انرژی هسته‌ای را به امضا رساندند. این موافقت‌نامه جامع و فراگیر که دربرگیرنده‌ی همکاری هسته‌ای ۱۵ ساله بین دو کشور بود، به موافقت‌نامه‌ی مادر در زمینه‌ی همکاری‌های هسته‌ای مشهور شد.

یک سال بعد در تاریخ ۹ تیر ۱۳۵۴ / ۳۰ ژوئن ۱۹۷۵، موافقت‌نامه‌ی همکاری در زمینه‌ی پژوهش و توسعه‌ی تکنولوژی بین دولت ایران و دولت جمهوری فدرال آلمان و به‌دنبال آن موافقت‌نامه‌ی همکاری در زمینه‌ی توسعه‌ی دانش فنی، تحقیقات هسته‌ای و بهره‌گیری صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای در تاریخ ۱۳ تیر ۱۳۵۵ بین سازمان انرژی اتمی ایران و وزارت تکنولوژی و تحقیقات آلمان غربی امضا شد. در این موافقت‌نامه، طرفین متعهد شدند که در زمینه‌ی استفاده‌ی صلح‌جویانه از انرژی هسته‌ای همکاری کنند و حیطه‌ی این همکاری‌ها را گسترش دهند.

تعداد نیروهای شاغل در سازمان به‌شدت افزایش یافت. به‌نحوی که در سال ۱۳۵۷ به بیش از ۴۰۰۰ نفر بالغ گردید. علاوه بر این صدها کارشناس جهت فراگیری علوم و آموزش‌های لازم به‌عنوان بورسیه به خارج از کشور اعزام شدند. در این زمینه‌ها عمدتاً کشورهای آمریکا، انگلستان، آلمان غربی و فرانسه محل آموزش کارشناسان ایرانی بودند. در این دوره، میلیاردها ریال در زمینه‌ی تکنولوژی هسته‌ای سرمایه‌گذاری و مبالغ هنگفتی نیز به شرکت‌های غنی‌سازی اورانیوم در خارج از کشور پرداخت شد.

مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه، با وقوف نسبت به سوابق سیاست و برنامه‌های هسته‌ای و با توجه به اسناد و مدارک موجود درباره‌ی چگونگی انعقاد پیمان بین‌المللی عدم‌گسترش سلاح‌های هسته‌ای و پیشگامی ایران در این امر و عضویت در آژانس